

Louis Ph. Sloos, ***Gewapend met kennis. 500 Jaar militaire boekcultuur in Nederland***
(Dissertatie Leiden 2012; Nijmegen: Vantilt, 2012, 539 p., ISBN 978 94 6004 070 2).

In *Gewapend met kennis* geeft Louis Ph. Sloos een eerste aanzet tot wat hij ‘militaire boekcultuur’ noemt: ‘de productie, distributie en consumptie van het gedrukte boek als middel van communicatie binnen de Nederlandse strijdmacht’ (46). De auteur stelt zich daarmee expliciet tot doel een brug te slaan tussen boekhistorici en militair-historici door het militaire boek centraal te stellen en het belang ervan voor zowel de militaire als de boekgeschiedenis aan te tonen aan de hand van een reeks case-studies. De case-studies zijn het resultaat van een ‘verkenningstocht’ die niet noodzakelijk een vastomlijnde Nederlandse militaire boekcultuur aantoont, maar er wel op wijst dat de ‘productie, distributie en consumptie van het gedrukte boek als middel van communicatie binnen de Nederlandse krijgsmacht veel sporen hebben nagelaten en aandacht verdienen’ (400). In plaats van een synthese, kan Sloos’ werk dan ook beter beschouwd worden als een richtingaanwijzer voor onderzoek naar militaire boekcultuur in Nederland, ondersteund door een aantal rijke, ‘voorbeeldige’ onderwerpen voor de voorgestelde combinatie van subdisciplines.

Het boek weerspiegelt Sloos’ verkenningstocht en geeft de lezer in die zin de kans om mee te verkennen. Het is opgedeeld in twee grote delen, waarvan het eerste is gewijd aan het erfgoed verbonden aan de militaire boekcultuur, en het tweede aan een reeks case-studies. Deel één bestrijkt een materiële geschiedenis van het militaire boekbezit in Nederland. Het beschrijft de totstandkoming van de bestaande collecties waarin militaire boeken nu opgenomen zijn en geeft daarbij inzicht in de manier waarop militaire kennis kon worden gedeeld en doorgegeven. Het belang van het gedrukte boek voor militairen en het leger – en dus ook voor de militair-historicus – wordt daarmee tevens onderstreept. De inspanningen, zowel in korpsbibliotheken uit het Ancien Régime als in recentere instellingen als het Legermuseum, om militaire boeken te verzamelen en te bewaren, duiden op een bijzondere waarderingen voor boeken als communicatiemiddel en op hun nut voor de militaire geschiedschrijving. Door de ontstaansgeschiedenis van de collecties en bibliotheken heen vormt dit eerste deel ook een bijdrage tot een institutionele geschiedenis van de verschillende bewaarplaatsen van militair boekbezit en in die zin een handige leidraad om de bewaarde boeken historisch-institutioneel te situeren.

Het tweede deel behandelt een reeks case-studies uit zowel het Ancien Régime als de moderne tijd, die elk vanuit een ander perspectief het begrip van de militaire boekcultuur belichten. Deze case-studies zijn relatief uiteenlopend: van individuele uitgaven zoals Johannes Janssenius’ uitgave van een Litouws artillerieboek in 1650, over enkele auteurs, uitgevers en

verzamelaars (zoals Hendrik Hondius, de gebroeders Van Cleef en Lodewijk Napoleon) tot brede genres als het zedenkundige militaire boek. Gezien de grote inhoudelijke verschillen loopt ook de opbouw van de verschillende case-studies erg uiteen – waardoor hun onderlinge samenhang wel eens verloren gaat. In algemene zin worden ze gekenmerkt door een bijzondere aandacht voor de kennis-netwerken die rond boeken werden gevormd (de uitstekende contacten van Hendrik Hondius, onder andere met de Oranje-Nassaus, zijn daar een voorbeeld van). De case-studies beschrijven het proces van totstandkoming van boeken en collecties en de daarbij betrokken auteurs, illustratoren en uitgevers, de distributie van boeken, eventuele heruitgaves en hun aanwezigheid in verschillende bibliotheken en collecties. In enkele case-studies wordt ook de impact van militaire boeken besproken (bijvoorbeeld door het behandelen van de toegankelijkheid van corpbibliotheken) en wordt de Nederlandse situatie vergeleken met de militaire boekcultuur in Pruisen, Frankrijk of het Verenigd Koninkrijk (dat doet Sloos met name voor de uitbouw van militaire bibliotheken in de negentiende eeuw). Binnen elke case-studie wordt bovendien aandacht besteed aan de fysieke uitvoering van boeken, vaak ondersteund met afbeeldingen van de besproken kaft of illustratie.

De verschillende case-studies worden niet altijd expliciet met elkaar in verband gebracht, maar hun opeenvolging wijst wel op een aantal bredere evoluties in de militaire boekgeschiedenis, en suggereert een belangrijke omslag rond 1800. Zo komen het ontstaan van gespecialiseerde militaire uitgeverijen in Nederland (220), de ontwikkeling van *war studies* in de achttiende eeuw (181), en het belang van afbeeldingen in militaire drukken in zowel het Ancien Régime als in de negentiende eeuw (163 en 367) aan bod. De invloed van evoluties in militaire boeken op de militaire praktijk en vice versa wordt onder andere besproken met betrekking tot het stijgende belang van de infanterie in tekst en praktijk in de tweede helft van de achttiende eeuw (164) en de rol van het leger in de alfabetisering (246). De case-studies uit de moderne periode schetsen samen ook een beeld van een proces van professionalisering in de militaire boekproductie in de vorm van bovenvermelde gespecialiseerde uitgeverijen, maar ook van een steeds meer uniform georganiseerd militair onderwijs en pogingen tot het ontwikkelen van een militaire leescultuur door bijvoorbeeld de inrichting van kantine-bibliotheken. Door de opdeling van het boek in twee grote delen, voor en na 1800, lijkt Sloos zeer veel gewicht toe te kennen aan het proces van professionalisering van het leger, al situeert hij die dan toch vooral binnen de boekcultuur en militaire opleidingen. De invloed van een veranderende boekcultuur op het militaire bedrijf wordt in enkele case-studies wel aangeraakt, maar de omgekeerde consequenties van een veranderende militaire praktijk onder invloed van bijvoorbeeld het Napoleontische leger en de conscriptie op die boekcultuur is minder duidelijk aanwezig.

Het boek raakt daarmee aan een aantal belangrijke onderzoeksvelden in de boekgeschiedenis en de militaire geschiedenis, maar doet dat zelden op een erg expliciete manier. Sloos wijst hier en daar op de waarde van zijn onderzoeksobjecten voor verder onderzoek – en ook op het gevaar van een gebrek aan aandacht voor bibliografie en boekgeschiedenis in het kader van militair-historisch onderzoek (183) – maar zijn case-studies zijn toch vooral impliciete aanwijzingen voor hoe boekgeschiedenis en militaire geschiedenis elkaar kunnen verrijken. De vraag die de auteur in zijn inleiding vooropstelt, ‘hoe speelde het boek een rol in met name de ontwikkeling van de technologische kant van oorlogvoering en het militair onderwijs, en hoe verliep de uitwerking daarvan op intellectueel en operationeel niveau?’ (46) wordt dus niet zozeer beantwoord (de tekst gaat in op de distributie van ideeën via boeken, maar niet op de werkelijke receptie en toepassing daarvan), maar biedt veeleer pistes aan voor verdere studie. Het is daarom

jammer dat het boek zich niet makkelijker laat doorzoeken. De titels van de verschillende onderdelen geven niet altijd even duidelijk aan welke aspecten van de militaire of boekgeschiedenis aan bod komen en de keuze voor eindnoten in plaats van voetnoten (aan het eind van een toch wel lijvig boek) maken het wat omslachtig om het boek echt als werkinstrument te gebruiken. *Gewapend met kennis* is, zoals de auteur zelf aangeeft, een zeer beschrijvend en verkennend boek. Het gebrek aan expliciete analyse of concrete aanwijzingen voor mogelijk verder onderzoek kan, gezien het heldere overzicht dat de auteur heeft over het betreffende materiaal, betreurd worden, maar met zijn consequente combinatie van boek- en militairhistorische kwesties in de case studies zet Sloos vooral aan tot een verdere exploratie van de Nederlandse militaire boekcultuur, en zet hij het begrip militaire boekcultuur op de kaart.

Josephine Hoegaerts, K.U. Leuven